

برجام تا پایان ۲۰۲۳ زنده می ماند؟

توافق هسته‌ای ۲۰۱۵ میان ایران و ۴+۱ در حالی به سال هشتم وارد می شود که این توافق بعد از خروج یک جانبه آمریکا در عمل از اجرا بازماند، با این حال به جرات می توان گفت که برجام هنوز مهم ترین توافق نیم قرن اخیر برای حل و فصل مسالمت آمیز موضوعی است که می توانست به جنگ و تنش غیرقابل جبران بینجامد.

به گزارش سایت خبری پرسون، بعد از متوقف شدن اجرای تعهدات طرف های آمریکایی و اروپایی در ۱۸ می ۲۰۱۸، گام به گام این توافق به محاق رفت. درحالی که انتظار بود تمامی محدودیت ها از فعالیت های هسته ای ایران در پایان سال هشتم برداشته شود، امروز تقریباً فعالیتی نمانده است که ایران خود را برای انجامش معطل برجام یا پایان سال هشتم نگه داشته باشد.

فضای اجرای توافق هسته ای در دی ماه ۱۴۰۱ می توانست به گونه ای باشد که زمینه ساز موافقت ها و تفاهم نامه های همکاری منطقه ای و بین المللی بیشتر و بیشتری میان ایران و آمریکا و ایران و اروپا و دیگر کشورها باشد و حتی موازنه منطقه ای را دگرگون کند. اما بالعکس فضای حاکم بر اجرای این توافق و تعاملات کشورهای امضاکننده آن، تحت الشعاع تحولات بین المللی بعد از ۲۰۱۸ و به ویژه یک سال اخیر، آن قدر سرد و تیره شده است که بعضاً کارشناسان داخلی و خارجی هرگونه احتمال بازگشت به میز مذاکره و گفت و گو درباره احیای توافق ۲۰۱۵ در آینده نزدیک را بعید می دانند.

از آخرین بار که طرف های برجامی با همراهی آمریکا به توافق نزدیک بودند، ۱۰ ماه می گذرد و از آن زمان تا کنون فضای سیاسی، هسته ای - فنی و امنیتی پرتنش میان طرف های برجامی رقم خورده است. در دو دهه گذشته که مذاکرات هسته ای در سطوح مختلف در جریان بوده است همواره منافع ملی و تحولات سیاسی داخلی کشورهای درگیر و ذی نفوذ بر روند مذاکرات تاثیرگذار بوده است اما این بار با همه دفعات فرق داشت. روسیه در حمله نظامی غیرمنتظره به اوکراین تقریباً تمامی جهان را غافلگیر کرد و به یکباره تمامی مناسبات و تعاملات در سطح قدرت های بزرگ و تحت تاثیر این رویداد متوقف یا با تاخیر مواجه شد. در ابتدای امر بسیاری بر این نظر بودند درگیری چندان طول نمی کشد اما اکنون بیش از ۱۰ ماه است که از درگیری میان روسیه و اوکراین می گذرد و هیچ پیش بینی دقیقی از پایان این منازعه نمی توان داشت.

اختلافات میان ایران و آمریکا بر سر فهرست تحریم ها، دریافت ضمانت های لازم اطمینان بخش یا حل مسایل باقی مانده با آژانس در آخرین دور مذاکرات آن قدر بغرنج نبودند که مذاکرات را متوقف و هیات های دیپلماتیک را برای مدتی نامعلوم راهی پایتخت ها کرد. ابتدا تصور می شد برای مدتی کوتاه مذاکرات به خاطر آغاز درگیری میان روسیه و اوکراین متوقف شده است اما وقتی پادرمیانی های ایران هم راه به جایی نبرد و آمریکا به همراه سه کشور اروپایی و به طور کلی اردوگاه غرب به حمایت از اوکراین و در مقابل مسکو صف کشیدند، دیگر محرز شد که مذاکرات تا وقتی درگیری ها در اوکراین ادامه دارد، دنبال نخواهد شد و به تبع آن هرگونه توافقی غیرممکن است. همکاری نظامی ایران با روسیه در بحبوحه جنگ اوکراین کشورهای اروپایی و آمریکا را به شکلی جدی تر علیه ایران شوراند و هر چه ایران اعلام کرد که این همکاری ها ارتباطی به جنگ اوکراین ندارد گوش شنوایی نبود که نبود. تحت تاثیر این فضا فشارها بر ایران در تعاملات سیاسی و نیز برای پاسخ به سوالات آژانس بیشتر شد و وقتی این کشورها با مقاومت ایران در این رابطه مواجه شدند، سعی کردند با تصویب قطعنامه در شورای حکام بیش از پیش تهران را تحت فشار قرار دهند.

در ایران برخی از دولتمردان بر این نظر بودند که روسیه به زودی زلنسکی را شکست می دهد و دولت مطلوب خود را روی کار می آورد اما این بار تجربه حمله روسیه به کریمه در ۲۰۱۴ تکرار نشد و منازعه تا امروز ادامه یافته است. درگیری و تنش میان مقامات اروپایی و روسی و تهدیدات اروپا و آمریکا علیه روسیه که به طور بی سابقه ای روی داد و تا پای تحریم های سیاسی و اقتصادی هم پای تحریم هایی که علیه ایران اعمال و اجرا شده بود، کشیده شد، روسیه را بیش از پیش در اقدام خود مصمم کرد و مانع ولادیمیر پوتین در ادامه تنش نشد. اختلاف و دعوای سیاسی میان اروپا و روسیه آنقدر این روزها جدی و عمیق است که برخی تحلیل گران حوزه روابط بین الملل معتقدند اگر آمریکا حاضر به مصالحه شود راضی کردن اروپا به رهبری آلمان بسیار کار سختی است. از این رو به نظر می آید تا وقتی اختلافات میان کشورهای اروپایی و آمریکا با روسیه بر سر اوکراین در جریان است، حضور مقامات این کشورها بر سر میز مذاکره برجام دور از ذهن باشد.

بعد از اختلافات میان ایران و آمریکا و جنگ اوکراین، شروع اعتراضات در ایران در شهریور ۱۴۰۱ و متشنج شدن فضای افکار عمومی، اجتماعی و سیاسی عامل دیگری بود که این روزها تحلیل گران آن ها را مانع احیای برجام و از سر گیری مذاکرات هسته ای برمی شمردند. حمایت های کم سابقه کشورهای اروپایی و آمریکا از درگیری ها در ایران و تهییج افکار عمومی بین المللی فضای روابط میان ایران و اروپا را متشنج کرد. شرایط در زمینه مسایل سیاسی و حقوق بشری به نحوی است که آمریکایی که همیشه مخالف ترین طرف مذاکرات و برجام بود، امروز باید به دنبال راضی کردن مقامات اروپایی برای بازگشت شان به میز مذاکره باشند.

در تحولات سیاسی ماه های اخیر در ایران شاهد موضع گیری های بسیار شدید و خارج از عرف دیپلماتیک مقامات اروپایی به ویژه سه کشور انگلیس، آلمان و فرانسه بودیم. مقامات ایرانی بارها نسبت به دخالت این مقامات در امور داخلی ایران اعتراض و انتقاد کردند اما این رویکرد هم چنان با شدت ادامه دارد.

از سویی چین و روسیه در حالی که همیشه حد وسط میان ایران و کشورهای اروپایی و آمریکا بودند، به طرف هایی با موضع گیری ها عجیب، خودمحور

رئیس‌جمهور چین در سفر اخیر خود به عربستان در بیانیه مشترکی خواستار همکاری ایران با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و احترام به حسن همجواری کشورها و عدم دخالت در امور داخلی سایر کشورها شد.

چین به همراه روسیه از متحدان اصلی ایران در موضوع هسته‌ای بودند. این کشور از سوی ایران متحدی "راهبردی" تلقی می‌شود، تا جایی که تهران "سند همکاری ۲۵ ساله" با پکن امضا کرد. این رویکرد جدید چین مورد انتقاد مقامات ایران قرار گرفت اما چین از مواضع خود دست برنداشت. روسیه که تا قبل از حمله به اوکراین متحد و همراه ایران در مذاکرات برجامی بود، با آغاز درگیری‌ها تمامی تمرکز خود را به این مساله معطوف کرد. با تشدید تنش میان کشورهای اروپایی عضو برجام و آمریکا و روسیه در عمل طرف‌ها تمایلی برای گرد آمدن در وین بر سر موضوع ایران نداشتند.

به گزارش ایسنا، چنانچه فضای تنش میان ایران و کشورهای اروپایی و آمریکا تا اکتبر ۲۰۲۳ شدیدتر شود، احتمال اینکه تا اکتبر سال جاری این کشورها به سمت استفاده از مکانیسم ماشه حرکت کنند بسیار زیاد خواهد بود. صدور قطعنامه‌ای دیگر در شورای حکام علیه ایران و فعالیت های هسته‌ای می‌تواند شرایط را برای ارجاع دوباره ایران به شورای امنیت و فعال کردن مکانیسم ماشه هموار کند. شاید تا قبل از جنگ اوکراین و چرخش چین به سمت کشورهای منطقه قابل پیش‌بینی بود که هر گونه قطعنامه‌ای در شورای امنیت وتو شود اما اکنون در شرایط فعلی و پیش رو این احتمال بسیار کم‌رنگ شده است.

برخی تحلیل‌گران بر این نظرند اگر فضای تنش‌آمیز علیه ایران در سطح منطقه و نظام بین‌الملل به همین شکل ادامه یابد، کشورهای اروپایی که امکان استفاده از مکانیسم ماشه را دارند، با چراغ سبز و همراهی آمریکا اجازه نخواهند داد، ایران طعم شیرین رفع تحریم‌های تسلیحاتی را به طور کامل بچشد و آن را با تصویب یک قطعنامه جدید یا فعال کردن مکانیسم ماشه تلخ خواهند کرد.

این تحلیل‌گران معتقدند، شاید ایران برای رفع تحریم‌های تسلیحاتی و جاهت عملی قائل نباشد، اما مساله فضای متشنجی است که یک بار دیگر ایجاد می‌شود و اجماع جهانی علیه ایران را برمی‌گرداند.

تا وقتی آمریکا و اروپا سرگرم جنگ اوکراین هستند، فضا برای ترمیم سیاست خارجی البته به شرط انسجام و وحدت در سیاست داخلی، وجود دارد. مدیریت فضا و آرامش در تعاملات امری است که بیش از پیش این روزها در سیاست خارجی نیاز است و احساس می‌شود. ماه‌های آینده تا اکتبر (اواخر آذرماه ۱۴۰۲) نه تنها برای برجام که برای ایران "سرنوشت‌ساز" است.